

[...] I 1860 holdt den nationalliberale Orla Lehmann en berømt tale, hvor han erklærede, at meningen med det demokratiske system var, at magten skulle ligge hos de formuende, velbegavede og dannede. De nationalliberale var skuffede over, at vælgere kunne finde på at stemme på en ganske almindelig mand i stedet for en fremtrædende nationalliberal med akademisk dannelse og formue. Lehmanns tale var et varsel om, at de nationalliberale foretrak, at valgretten til Landstinget blev indskrænket, hvis lejlighed bød sig.

Demokratiet indskrænkes

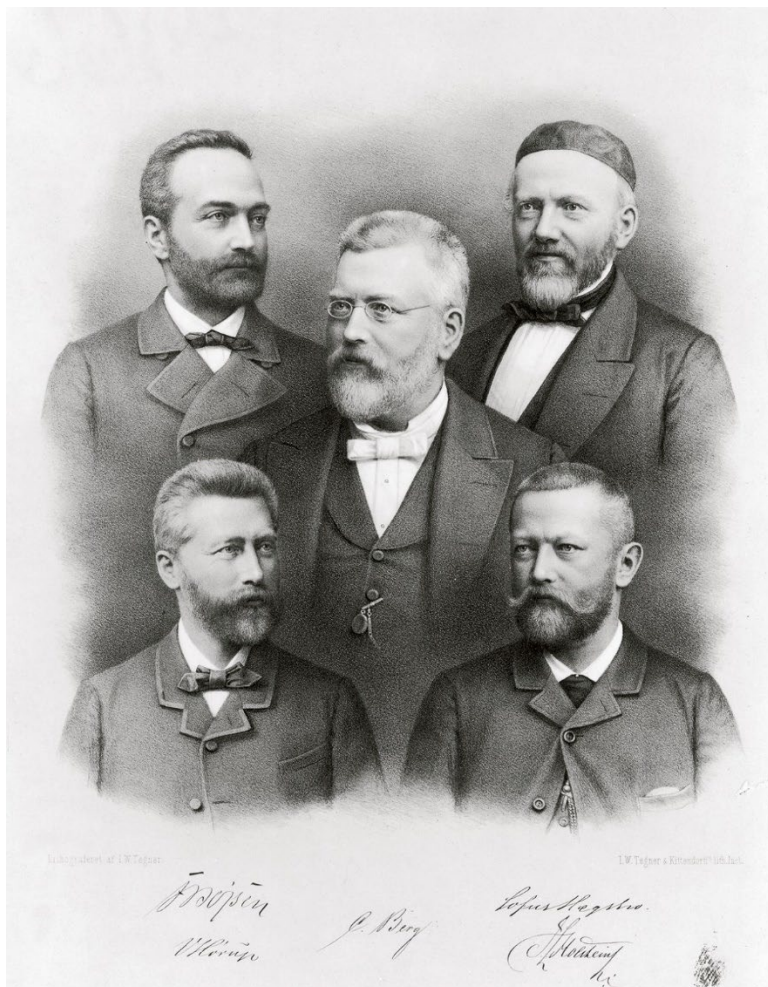
En sådan lejlighed kom i 1864, da Preussen og Østrig invaderede Danmark og fratog det hertugdømmerne Holsten og Slesvig. I denne situation fik partierne til højre for Bondevennerne, de nationalliberale og de nationale godsejere, et påskud til at rejse krav om en forfatningsændring, der ville stille regeringen stærkere i forhold til Rigsdagen og indskrænke den almindelige valgret til Landstinget.

Det lykkedes dog for venstrepolitikerne at bevare den almindelige valgret til Landstinget; men kun til nogle af de 66 pladser. Folketingsvælgerne kunne – ved indirekte valg – vælge 27. Men de næste 27 pladser var der begrænset valgret til; kun et lille mindretal af store skatteydere i byerne og ca. 1.100 store jordejere på landet kunne stemme. De sidste blev grotesk overrepræsenteret i Landstinget, for hver af disse jordejere havde en lige så stor stemmewægt som et helt sogns vælgere. De sidste 12 pladser var slet ikke på valg, for de pågældende personer skulle udpeges af kongen, og det var for livstid.

Med 1866-grundloven måtte man forudse, at godsejerne ville komme til at stå meget stærkt i Landstinget, og at bonderepræsentanterne til gengæld ville kunne dominere Folketinget. Det lagde op til et samarbejde mellem små og store bønder. Det viste sig dog hurtigt, at der ikke kunne bygges nogen fælles politik på, at godsejere og venstrevælgere havde det samme erhverv. Den sociale og kulturelle kløft mellem de to grupper var for stor. Godsejerne var vant til at give tonen an i forhold til almindelige bønder, og denne vane kunne de ikke lægge af sig på tinge.

Det Forenede Venstre og kravet om parlamentarisme

Regeringsforhandlingerne i 1870 mandede ud i en regering af godsejere og nationalliberale. Som svar herpå gik de tre venstregrupper, der eksisterede i Folketinget, sammen i et fælles parti, Det Forenede Venstre. Partiet stillede krav om, at regeringerne i fremtiden skulle dannes i overensstemmelse med parlamentarismen: Kongen skulle udnævne et ministerium, som et flertal i Folketinget havde tillid til eller – som et minimum – ikke havde mistillid til. Venstre hævdede, at Folketinget skulle have hovedindflydelsen på, hvilken regering der skulle udnævnes, fordi finanslovsforslaget først skulle forelægges i Folketinget og behandles der, før det kom op i Landstinget. I praksis havde det siden 1850 givet Folketinget langt større indflydelse på de færdige finanslove end Landstinget. Hertil kom, at Folketinget havde større demokratisk legitimitet end Landstinget. Det var i højere grad end Landstinget udtryk for folkets vilje, fordi alle dets medlemmer blev valgt ved lige og almindelig valgret.

Litografi af Venstres fem førere med Venstres leder, Chresten Berg, i midten, den moderate Frede Bojsen til venstre øverst og den radikale Viggo Hørup for neden til venstre.

Godsejerne og de nationalliberale, der i løbet af 70'erne samlede sig i partiet Højre, mente, at Venstres krav om folketingsparlamentarisme var i modstrid med Grundlovens ord om, at kongen frit udnævnte sine ministre. Desuden mente Højre, at det var grebet ud af luften at påstå, at Folketinget bedre reflekterede folkets vilje end Landstinget. Selv om en del af pladserne i Landstinget blev besat af kongen og ved privilegeret valgret, var det et lige så gyldigt udtryk for folkets vilje som Folketinget.

Bag forfatningsstriden lå der en konflikt mellem forskellige samfundsklasser og mellem land og by. I byen frygtede man, at hvis landbefolkningen kom til at sidde på hele magten, ville den ensidigt sætte sine interesser igennem til skade for hele Danmarks ve og vel.

Bønder havde ikke sans for akademisk dannelse og lærdom, mente man i det toneangivende borgerskab, når Venstre kritiserede, at staten brugte penge på Det Kongelige Teater. Bag det hele lå der også en kontant frygt for, at Venstre ville ændre skattesystemet fra ejendomsskat til indkomstskat, og det ville være til ugunst for bybefolkningen.

Forfatningskampen

Da Højre afviste Venstres krav om parlamentarisme, søgte partiet at tvinge sin vilje igennem. I 1873 nægtede Venstre at stemme for finansloven, og det endte med Højre-regeringens afgang i 1874. Men det var ikke ensbetydende med en sejr for Venstres synspunkter, tværtimod. Partiet løb ind i en ny regeringsleder, der var usædvanlig stålsat, godsejeren J.B.S.Estrup. Hans Majestæt Kongens ret til frit at vælge sine ministre var det centrale for Estrup, og han havde ikke nogen som helst respekt for "talmajestæten", dvs. folketingsflertallet. Estrup var statsminister 1875-1894, og i hele denne periode søgte Venstre at lægge et massivt pres på regeringen. Finanslovsbevillingerne blev beskåret til et minimum, og lovgivningsarbejdet blev næsten totalt lammet. Alle regeringens lovgivningsinitiativer skulle visne i hænderne på den, som man sagde.

Men i 1885 svarede Estrup igen ved hjælp af en række love, som Folketinget ikke havde godkendt, de såkaldte provisoriske love. Grundloven havde en nødparagraf, der tillod regeringen at udstede love på egen hånd, "i særdeles påtrængende tilfælde". Dog kun hvis Rigsdagen ikke kunne mødes. Dette udnyttede Estrup til først at hjemsende Rigsdagen og dernæst udstede en provisorisk lov. Det var at manipulere med nødparagraffen og klart i strid med tankegangen i Grundloven.

Forløbet blev meget dramatisk. Den 21. oktober 1885 affyrede en attentatmand to skud mod Estrup, som dog ikke kom noget til.

TILLÆG TIL STRAFFELOVEN (1885)

§ 3. Den, som i skrift og tale, henvendt til publikum i almindelighed eller til forsamlinger, eller i øvrigt på en den offentlige ro og orden faretruende måde, ophidser klasser eller dele af befolkningen til had og forbitrelse eller til voldsgerninger imod andre klasser eller dele af den, straffes med fængsel.

§ 4. Den som offentlig fremsætter eller udbreder opdigtede eller forvanskede kendsgerninger, for derved at gøre statens indretninger eller regeringens foranstaltninger forhadte eller foragtelige, straffes med fængsel.

Der var ingen forbindelse mellem de politiske partier og attentatet, men regeringen udsatte Rigsdagens møder på ubestemt tid og skyndte sig at gennemføre to provisoriske love: Gendarmprovisoriet, som indebar oprettelsen af et ridende politi under militær kommando for at slå eventuelle uroligheder ned, og en anden lov, der kriminaliserede kritik af regeringen.

I december 1885 mødtes Rigsdagen igen, dens møder kunne kun udsættes i to måneder. Men da man ikke kunne blive enige om en finanslov, blev Rigsdagen snart hjemsendt igen. Så kunne der atter udstedes en provisorisk finanslov. Og det blev det normale i de kommende år. Ethvert forsøg på at opnå normale forhold var slået fejl. Og takket være de provisoriske finanslove kunne Estrup skaffe midler til at bygge et omfattende fæstningsanlæg omkring København, som Venstre var modstander af.

Gendarmen og Livjæger.

Træsnit af Estrups upopulære gendarmen, Illustreret Tidende, 1886.
Fra "Illustreret Tidende", 1886.

Selv om det ikke ligefrem kom til oprør, voksede de politiske modsætninger mellem befolkningsgrupperne dog stærkt. Hadet til gendarmene var glødende. Ved adskillige lejligheder blev de involveret i voldsomme sammenstød med venstretilhængere som fx i det såkaldte slag ved Brønderslev den 6. september 1885, under hvilket gendarmene måtte trække sig tilbage og først fik situationen under kontrol, da forstærkninger fra flere andre byer blev tilkaldt. Som der står i venstrepolitikerens Thomas Larsens erindringer: "Alt samkvem med disse folk [gendarmene] var på forhånd udelukket; venstrebladene nægtede at optage en bekendtgørelse om hø og halm til gendarmenes heste; og hadet gjaldt ikke blot korpset, men også de personer, der lod sig bruge i gendarmeriets tjeneste, betragtedes med den største væmmelse og foragt."

Det, Estrup havde gjort med sin anvendelse af provisoriske love, var utvivlsomt en form for statskup, og både gendarmkorpset og indgrebet mod ytringsfriheden var metoder, som hører til i diktaturstater. Men juridisk stod modstanderne svagt; nogle eksperter i statsret mente godt, at regeringen kunne bruge provisoriske finanslove, og selve Grundloven gav kun Rigsdagen ret til at samles i to måneder om året.

<https://fraoplysningstidtileuropaeiskintegration.systime.dk/?id=188>